

TOROSLARDA ARI EVLERİ: KIRSAL BİR YAPI KÜLTÜRÜ*

Bee Houses in Toros Mountains: A Rural Building Culture

Dr. Öğr. Üyesi Nisa YILMAZ ERKOVAN**

Doç. Dr. Lale ÖZGENEL***

ÖZ

Bu çalışma Alanya ve Konya'daki kırsal arı evlerini konu etmektedir. Üretimi ilk çağlarda başlayan balın hasadı, tarih içinde farklı tekniklerle yapılmıştır. Yerleşik hayata geçildikten sonra ticari malzeme olarak önem kazanan balın üretiminde, kovanların korunması bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmış ve yöreye göre değişen yöntemler geliştirilmiştir. Sepet, ahşap, seramik gibi farklı malzemelerden üretilen kovanların, mağaraların yüksek duvarlarına, ağaç kovukları içine veya dallarının arasına, bahçe duvarları ve ev duvarlarına yapılan nişler içerisine yerleştirilmesiyle hem iklim şartlarına hem de hırsızlık, vahşi hayvan saldırısı gibi diğer tehditlere karşı korunaklı bal üretim ortamları oluşturulmuştur. Arıcılık kültürü, arılara özel ve içinde kovan barındıran bir kırsal yapı tipinin geliştirilmesi ile zaman içerisinde kendi mekânsal bağlamını oluşturmuştur. Bu bağlam içerisinde yerel olanaklar ve ihtiyaçlar doğrultusunda aynı amaca hizmet eden farklı yapı tipleri ortaya çıkmıştır. Kırsal mimarinin özgün örneklerinden olan ve bu çalışmada "arı evleri" olarak adlandırılan yapılar, arı kovanlarının güvenliğini sağlamak ve iklim koşullarından korumak amacıyla tamamen yerel malzemeler ve yapım teknikleri kullanılarak inşa edilen yapılardır. Kırsal peyzaj içinde özgün bir tipoloji oluşturan arı evleri yalnız kullanıcı, biçim ve işlev açısından değil, yerel malzemelerle yapılan ve yıkıldığında tamamıyla kendi malzemesiyle yeniden inşa edilebilen yapılar olarak da cami, çeşme, köy konağı, tahıl ambarı, kuyu, kümes, ağıl, samanlık, mezarlık gibi diğer kırsal mimari öğelerden ayrışır. Kırsal yerleşmelerde özgün formları ile geniş bir coğrafyaya yayılan bu yapılarda farklı inşa teknikleri izlenir. Yaygın olarak Akdeniz havzası içerisinde arı evleri, ahşap hatıllı ve harçsız yığma taş duvarlardan oluşan yüksek bir gövde ve bu gövde üzerine yerleştirilen, kara kovanların üst üste istiflendiği geniş saçaklı ahşap bir platformdan oluşur. Bu platform üzerine dizilen kara kovanlar ahşap, sac veya ağaç kabuklarından oluşan kaplama/örtü ile iklime karşı koruma altına alınır. Kimi zaman moloz taş ve ahşap kullanılarak bir gövde inşa etmek yerine daha ekonomik bir yöntem olarak yüksek ağaçların gövdelerine belli bir yükseklikte ahşap platformların çatılmasıyla oluşan örnekler de vardır. Görülen bir diğer tip arı evi ise gövdesinin olmaması ve etrafında bir çevre duvarı olması ile ayrışır. Türkiye'nin farklı bölgelerinde halen kullanılan arı evleri hakkında nispeten sınırlı sayıda araştırma ve belgeleme bulunmaktadır. Güncel çalışmalar Antalya'nın batısında bulunan Elmali, Korkuteli, Teke Yöresi ve doğusunda Gazipaşa'da tespit edilmiş olan arı evleri üzerindedir. Bu çalışma, Antalya'nın doğusunda bulunan Alanya ile Konya kırsalında yapılan saha çalışmalarında tespit edilen arı evlerini kırsal kültür ögesi olarak ele almakta, belgelemekte, mevcut örnekler kapsamında yapım tekniği, malzeme kullanımı ve mimari form açısından karşılaştırmakta ve Akdeniz havzası bağlamında arı evi tipolojisi üzerine bir derleme ve değerlendirme sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Alanya, Konya, arı evi, kırsal mimari, arıcılık.

ABSTRACT

The harvest of honey, which started to be produced in the early ages of human existence, has been done with different techniques throughout history. With the transition of human societies to settled life, honey has gained importance as a commercial material and the protection of hives has emerged as a necessity in the production of honey. For this purpose, methods varying according to the region have been developed. By placing the hives made of such different materials as baskets, wood and ceramics on the high walls of caves, between tree branches, in the niches built into garden walls and house walls, the honey production environments became protected against climate, theft and wild animal attacks. Beekeeping culture has established its own spatial and cultural context over time, following the development of a building type specific for the use of bees. In this context, different types of structures that served the same purpose, and built in line with local resources and needs, have emerged. These structures, which are called "bee houses" in this study, are original

* Geliş tarihi: 5 Eylül 2020 - Kabul tarihi: 23 Şubat 2022

Yılmaz Erkovan, Nisa; Özgenel, Lale. "Toroslarda Arı Evleri: Kırsal Bir Yapı Kültürü" *Milli Folklor* 133 (Bahar 2022): 188-206

** Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Antalya/Türkiye, nisa.erkovan@alanya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7473-7131.

*** Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, Ankara/Türkiye, laleozgenel@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0016-7225.

examples of rural architecture and are constructed by using completely local materials and construction techniques. Bee houses form a unique typology in the rural landscape and differ from other such rural buildings as mosques, fountains, village mansions, granaries, wells, poultries, barns, haystacks and graveyards, not only in terms of form and function, but also in terms of being constructed with local materials that allow for rebuilding with the same materials when demolished. These structures are found over a wide geography and show different construction techniques. The bee houses in the Mediterranean basin are commonly built with a high body consisting of masonry stone walls with wooden beams and without mortar, and a wooden platform with wide eaves placed on this body, which is used to stack hives. The hives piled on this platform are protected against the weather conditions with a coating/cover made of wood, sheet metal or barks. There are bee houses that are built by constructing wooden platforms at a certain height on trunks of tall trees, which is more economical than building rubble stone body and a wood platform. Another type of bee house is the one that lacks a body but has a surrounding wall. Despite its frequent occurrence in the rural landscape however, bee houses that are currently used in different regions of Turkey have been relatively little documented; most recent studies include the bee houses found in Elmalı, Korkuteli, Teke Region in the West, and Gazipaşa in the east of Antalya. This study takes the bee house as a component of rural culture and documents the bee houses identified during the field surveys carried out in rural Alanya, in the east of Antalya and Konya. It samples the bee houses in terms of construction technique, material use and architectural form, and presents an evaluation on the bee house typology and local beekeeping culture in the context of Mediterranean basin.

Keywords

Alanya, Konya, bee house, rural architecture, beekeeping.

Giriş

İçinde yer aldığı doğal ve yerel bağlama ait çevresel, yapısal ve kültürel unsurların bir araya getirilmesiyle biçimlenen ve kimlik kazanan kırsal yapılar çevreye ve mekânsal geleneklere özgü unsurları ve değerleri barındırmaları, yer ve iklimin etkilerine karşı ürettikleri çözümler ile özgünleşen yapılardır. Kır halkının yerel malzeme kullanılarak çevre ile uyumlu bir yapım dili ile ürettikleri kırsal yapı kültürü yazılı bir aktarım sistemi olmaksızın gelenek, deneyim ve bilginin kuşaklar boyu aktarılmasıyla tarihi süreklilik kazanmıştır (Hubka 1979: 27). Bu anlamda kırsal mimari, yerelin ve geleneğin birlikteliğini sergilerken kır halkının yaşam ve yapı yapma kültürleri hakkında da bilgi verir. Toplumun genelinin kullanımı için üretilmiş kamusal yapılardan farklılaşan bu yapılar, kişisel ihtiyaçlar ve belirli işlevler doğrultusunda ve bulunduğu yere özgü ve ait olacak şekilde biçimlenen yapılardır. Tek ve mütevazı yapı ölçeğinin temsilcileri olan kırsal yapılar çevre ölçeğinde barınmanın, yerleşim ölçeğinde ise komşuluk ilişkileri, yaşama pratikleri, sosyal ve inşai gelenekler gibi kırsal ve yerel kültürü tanımlayan unsurların okunabildiği, gereksinimlere yanıt veren, iklim ve çevre koşullarına uyumlu, yerin halkı tarafından inşa edilen kültür varlıkları olmaları bakımından özelleşirler (Aran 2000; Bektaş 2001). Cengiz Bektaş (2001) halkın yaşama biçimini, kültürünü doğrudan yansıtan ve yapı sahibinin, ustanın, aileden veya çevreden kişilerin de katılımıyla yazılı kurallar çerçevesinde değil karşılıklı konuşarak ve anlaşarak inşa edilen konut, cami, çeşme, köy konağı, tahıl ambarı, kuyu, kümes, ağıl, samanlık, mezarlık gibi “kırsal mimari” yapıları “halk yapı sanatı” olarak tanımlar. Bektaş’a göre halk yapı sanatının ürünü, kolektif bir olayın sonucudur; halk kültürünü doğrudan yansıtır, katkılara, alıp vermeye, çeşitlenmeye açıktır; doğrudan yaşamdan kaynaklanır, yaşamla birlikte yürüyüp yaşamın canlılığını taşır. Bu nedenle, bütünüyle kapsadığı yaşamın da gerçekçi yansıtıcısıdır. (Bektaş 2001: 23-25).

Doğal malzemenin yerle birleşerek mekân oluşturması ile aynı zamanda kültür ve geleneğin aktarımı için de bellek oluşmaya başlar. Seçilen bir tipoloji başka bir yapıya aktarılırken hem kişisel ihtiyaçlar hem de bir önceki yapı uygulamasında görülen eksik

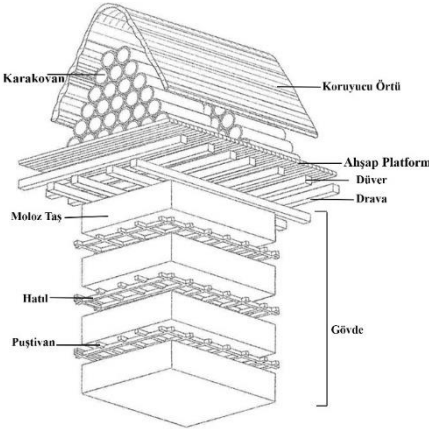
ve hatalar düzeltilir ve yapı diğerinden çeşitli açılardan ayrışmaya başlar (Rapoport 1969: 3). İklim, yapının konumlanacağı yer ve yapı ilişkisinin kurulmasında ve gündelik hayat pratiklerinin düzenlenmesinde belirleyici bir etkidir (Moholy-Nagy 1957: 51; Rapoport 1969: 85; Aran 2000: 52). İklimle karşı geliştirilmiş olan yerel çözümlerin uygulanarak sürdürülmesi ve aktarılmasıyla kırsala ait bir yapı kültürü oluşmuştur. Örneğin kır yapılarında, kapı ve pencere açıklıkları sadece iç ve dış arasında bir ilişki kurmaz, hava ve gün ışığı temin etmek için kullanılmaz; aynı zamanda kullanıcıların dışarıyla ilişkisini kontrollü bir biçimde sağlar. Açık avlu ve hayat gibi mekânlar dışarıyla ilişki kurarken, üst kat çıkımlar sokakla kontrollü ilişkilenebilir. Pencerele yapılan kafesler yapının dışarı ile olan ilişkisini dolaylı hale getirir, yaşam kültürünün önemli bir gereksinimi olan mahremiyetin sağlanmasına katkı verir. Kırsal yapı ustası, bu anlamda gelenekçe yapılandırılmış, kültürel tanımlanmış sınırlı bir alanda çalışır (Moholy-Nagy 1957: 53; Aran 2000: 54). Kırsal yapılarda değişik yapı malzemeleri, ahşap, taş, kireç ve toprak bir araya gelerek bir bütün oluşturur ve yapıya kimlik verir. Yapı ustası malzeme özelliklerini, kullanımını ve malzemeyi doğasına uygun kullanmayı zamanla ve aktarılan yapı kültürü vasıtasıyla deneyimler. Her ne kadar yapılar belli tipolojiler içerisinde ve benzer gibi görünse de ayrıntıda birbirlerinden farklıdırlar. Yapılar yerle, güneşle, rüzgârla, sokakla farklı ilişkiler kurar. Bu ilişkilerin toplamı ile diğer benzer yapılardan ayrışırlar.

Kırsal mimarinin genellikle kullanıcıları insan olan yapılara referans veren çalışmalar üzerine yoğunlaştığı görülür. Bu anlamda özgün mimari değeri olan, yapı tipolojisi üreten, insanlar tarafından inşa edilen ancak kullanıcıları hayvanlar olan arı evi gibi yapılar nispeten daha az bilinen örnekler arasında yer alır. Arı evleri, yerel arıcılık kültürünün bir parçası olmakla birlikte kırsal peyzajın ve kır kültürünün de özgün ve yaygın görülen unsurları arasındadır; bu anlamda arı evlerinin bir kırsal yapı tipolojisi olarak ele alınması, bu yapıların belgelenmesi ve korunması önem kazanır. Bunun yanı sıra, arı evlerine kovanların taşınması ve yerleştirilmesi ve bal hasadının yapılması, yerel gelenekler ve kültürü tanımlayan yaşam pratiklerinden biri olarak da önemlidir. Arı evinin bir yapı olarak inşasından bal hasadına kadar yerel ve birlikte yapılmış gelenekleri sürdürülür. Arı evleri, kırsal bağlamdaki yapılar gibi, genellikle imece usulü ile yardımlaşarak inşa edilir; ancak kimi zaman bu yapıları birden fazla kişinin kullandığı durumlar da izlenir. Her yıl Nisan ayında arı evlerine çıkarılan kovanlardan¹, Kasım ayında ve yardımlaşarak bal hasadı yapılır. Bu anlamda, yerel arıcılık kültürü kırsal halkın sosyal pratikleri arasında yer alır². Antalya'nın Gazipaşa İlçesinde Akarca mevkiinde araştırma kapsamında yapılan mülakatlarda Mehmet Ali Şirin de, dedesi ve babası Hüseyin Şirin'in balcılık yaptığını, kendisi 6-7 yaşlarındayken babasının yaptığı deve yolundan kovanlarını taşıdıklarını ve bunu köy halkı ile birlikte yaptıklarını; bal hasadını da köylülerin imece usulü ile hep birlikte yaptığını aktarmıştır (K.K.1). Arı evlerinin büyüklüğünü ve saçağının genişliğini, tıpkı diğer kırsal yapılarda olduğu gibi, sahibinin elindeki kovanların sayısı, bir başka deyişle maddi imkânlar belirler. Ayrıca taş, ahşap gibi yerel malzemenin elde edilebilirliği, işlenebilirliği ve boyutu da arı evlerinin gövde ve saçak ölçülerini belirlemede bir ölçüttür.

Toplanması insanlık tarihinin çok erken evrelerinde, düzenli üretimi ise Eskiçağ'la birlikte başlayan balın, zaman içinde hem sembolik hem de ticari madde olarak değer kazanmasıyla balın korunması ve arıların güvenli bir ortamda bal üretebilmesi için kovanların hırsızlardan, vahşi hayvanlardan ve hava koşullarından korunması ihtiyacı doğmuştur³. Bunun için Eskiçağlardan itibaren farklı coğrafyalarda, bazen birbiri ile benzerlik gösteren, çözümler üretilmiştir⁴. Arıların yuva ve üretim yapmak için kullan-

diği kovanların yerleştirildiği ve korunduğu arı evleri de bu kapsamda geliştirilmiş bir yapı türüdür. Aynı amaçla kullanılan bu yapılar farklı kırsal kültürlerde, örneğin Akdeniz bölgesinde “arı sereni”, Artvin civarında “petek hanı”, Konya bölgesinde “hanay” gibi farklı isimlerle adlandırılmaktadır⁵. Arı evi olarak adlandırılan bu yapı türü ahşap hatıllı yığma moloz taş duvar tekniği ile oluşturulan bir gövde üzerine çatılan ve gövdeden geniş saçaklar yapacak şekilde inşa edilen ahşap bir platformdan oluşmaktadır. Bu platforma dizilen kovanların üzeri ağaç kabuğu ile kapatılarak ve kovanların araları hayvan gübresi karışımı bir çamur ile sıvanarak iklim etkilerinden korunma sağlanmaktadır (Resim 1).

Örneklerini ve detaylı çalışmalarını⁶ daha çok Teke yöresinde (Korkuteli, Kumluca, Finike ve Beydağları çevresi) gördüğümüz arı evlerinin, Antalya'nın doğusunda Gazipaşa'da (Erkovan 2018) ve Konya'nın Hadim'e bağlı Dedemli/Kaynarca Yaylası'nda (Ceylan 2012: 157), Bozkır/Tufanderesi, Sorkun/Beşpınar, Korualan/Yenice'de (Bulut 2015: 106), Bozkır/Arslantaş Köyü'nde ve Taşkent/Bolay Köyü'nde de yayılım gösterdiği görülmektedir. Bu arı evleri ahşap ve taştan yükseltilmiş gövde ve ahşap platform üzerine kovanların dizildiği bağımsız yapılardır. Ayrıca Bursa Ürünlü Köyü'nde evlerin duvarlarında ve bahçe duvarlarında bulunan dikdörtgen boşlukların da arı evleri olarak kullanıldığı izlenmiştir. Kapadokya yöresinde rastlanılan bu tür arı evlerinin yapımı duvarların inşası sırasında düşünülmüş olup, yerden yaklaşık bir metre yükseklikte bir, iki veya üç sıra bırakılan boşlukların dışlarına ahşap kapı yapılmasıyla oluşturulmuştur (Crane 1999: 139; Gümgüm 2015: 81-82). Kapadokya'da, Göreme (Crane 1999: 137) ve Ürgüp Karacaören Köyü'nde (Sarıözkan 2009: 145) mevcut kayaların içine yerden yaklaşık 2 m. yükseklikte oyulmuş olarak kullanılan benzer arı evleri vardır. Artvin'de de doğal kaya üzerine ahşaptan yapılmış ve “kavran” denilen kovanların konulduğu arı evleri bulunmaktadır (Ceylan 2012: 158).

Resim 1. Moloz taş gövdeli arı evi, Elmalı Müzesi (çizim ve fotoğraf, N. Erkovan)

Konya ve Alanya Arı Evleri

Akdeniz havzasında henüz belgelenmemiş olan arı evlerinin tespit edilmesi ve belgelenmesi için iki çalışma bölgesi belirlenmiştir. İlk etap çalışma alanı olarak Konya'nın Bozkır İlçesi'ne bağlı Dereköy ve Arslantaş ile Taşkent Bolay kırsalında bulunan arı evleri incelenmiştir. İkinci çalışma alanı Antalya'nın doğusunda bulunan Alanya İlçesi Karapınar Mahallesi Söğüt Mevkii'dir (Resim 2).

Birinci grup arı evinin tespit edildiği Beşpınar Mevkii, Dikilitaş Yaylasında olup Dereköy Mahallesi sınırları içindedir⁷. Deniz seviyesinden yaklaşık 1900 m. yükseklikte olan Dikilitaş Yaylası, yaz aylarında yayla olarak kullanılan bir yerleşim yeridir. Toros Dağları'nın uzantısında olan yerleşimde transhüman⁸ yaşam kültürünün bir yansıması olan yarı göçebe yaşam döngüsü de mevcuttur. Yerleşim yerine yakın sayılabilecek bir konumda bulunan dere, bu alan için bir su kaynağı işlevi görmektedir. Bozkır İlçesi sınırları içinde bulunan Arslantaş Yaylası, Arslantaş Köyü yakınında, deniz seviyesinden 1650 m. yükseklikte bir yayla yerleşimidir. Arslantaş Köyü'nün yaylasıyla mesafe olarak yakın, benzer iklim ve topoğrafyaya sahip olması ve sadece balçılık ve tarım gibi ekonomik nedenlerle geçici süreyle yerleşilen bir yer olması nedeniyle bölgede yatay bir yarı göçebe durumu gözlemlenmektedir. Taşkent Bolay Mevkii, Arslantaş Yaylası ile benzer bir konumda olup deniz seviyesinden yaklaşık 1650 m. yükseklikte, ana yerleşim yerine yakın bir mevkidedir.

Alanya Karapınar Mahallesi'nde bulunan Söğüt Mevkii⁹ deniz seviyesinden yaklaşık olarak 1400 m. yükseklikte ve Toros Dağları'nın eteklerindedir. Göksu Irmağı'nın bir kolu bu mevkide tespit edilen arı evlerinin yakınındaki Karapınar Köyü'nden geçmektedir¹⁰ (Önal 2019: 66).

Her üç mevkide toplam 26 adet arı evi tespit edilmiştir. Biçim, malzeme ve yapım tekniği bakımından farklılıklar gösteren arı evleri köy yerleşimlerinin yakınında, yürüyerek ulaşılabilen mesafelerde, yaklaşık 750-2000 m. arasında değişen uzaklıklarda, konumlandırılmıştır. Hemen hepsinin yakınında, dere, nehir kolu veya bunlardan beslenen çeşme niteliğinde bir su kaynağı bulunmaktadır.

Araştırmaya konu olan 26 adet arı evi gövde biçimlenişleri bakımından üç tip tanımlar. Birinci grup arı evleri ağaç üzerine ahşap platformlu olarak inşa edilen örnekleri kapsar. İkinci grup arı evleri moloz taş gövde üzerine çatılan ahşap platformdan oluşur. Üçüncü grup arı evlerinin belirleyici özelliği ise gövdesiz ve çevre duvarlı oluşudur.

Resim 2. Arı evlerinin yayılım alanları

1. Ağaç Üzerinde Ahşap Platform Olarak Kurgulanan Arı Evleri

Konya Beşpınar Mevkii'nde tespit edilen üç adet arı evi bu tipolojiye örnek oluşturmaktadır (Resim 3). Arı evlerinin yakınında bir dere ve yayla yerleşimine ait bir çeşme bulunmaktadır. Bu evler yaklaşık 5.5x5.5 m. ölçülerinde oluşturulan ahşap platformların, ağaç gövdelerine yerden yaklaşık 6.00 m. yükseklikte çakılmasıyla oluşturulur. Kara kovanlar bu platformların üzerine dizilir, araları ve üzerleri ağaç kabukları ile örtülerek dış etkenlere karşı korumaya alınır. Dik topoğrafya nedeniyle bölgeye yaya ulaşımının ve malzeme nakliyesinin zor olması, öte yandan mevcut ağaç varlığı ve dolayısıyla ahşap malzemenin kolay elde edilebilir olması ağaç gövdelerinin arı evlerinin platformlarını taşıyan doğal gövdeler olarak değerlendirilmesi çözümünü getirmiştir. Şüphesiz bu çözüm aynı zamanda pratik ve hızlı bir yapım yöntemidir.

YER	KONUM	ÖRNEK	ADET	BOYUT	MALZEME	YAPIM TEKNİĞİ
KONYA	Bozkır Dereköy Mah.Dikilitaş Yaylası Beşpınar Mevkii		3	En: 5.50 m.	Ağaç gövdesi ve ahşap	Ağaç gövdesine ahşap platform çatkı
				Boy: 5.50 m.		
				Yük: 6.00 m.		

Resim 3. Ağaç Üzerinde Ahşap Platform Olarak Kurgulanan Arı Evi, Bozkır Dereköy (fotoğraf, N. Erkovan)

2. Moloz Taş Gövdeli ve Ahşap Platformlu Arı Evleri

Taş malzemenin yakın çevreden temin edilebilir olduğu yerlerde, kovanları taşıyan platformların taştan yapılmış gövdelere çatıldığı görülür. Taş gövdeli arı evleri Konya İli Bozkır İlçesi Dereköy Mahallesi Dikilitaş Yaylası Beşpınar Mevkii'nde, Bozkır Arslantaş Köyü Arslantaş Yaylası'nda, Konya Taşkent Bolay Mevkii'nde ve Alanya Karapınar Mah. Söğüt Mevkii'nde tespit edilmiştir. Bu arı evlerinin bazılarında moloz taş gövdenin üzerinde bir açıklık bulunur; bu anlamda moloz taş gövdeli arı evleri, açıklıklı veya açıklıksız olarak iki alt tip tanımlar.

2.1. Moloz Taş Gövde Üzerinde Açıklık Olmayan Arı Evleri

Konya Beşpınar Mevkii'nde iki adet, Arslantaş Yaylası'nda yedi adet¹¹, Alanya Söğüt Mevkii'nde iki adet arı evi tespit edilmiştir. Evlerin gövdesi iki farklı yapım tekniği ile inşa edilmiştir. Dereköy ve Arslantaş arı evlerinde kullanılan birinci teknikte gövde moloz taş ve ahşap hatılardan yapılmış, genellikle ardıc ağacı kullanılan hatıllar köşelerden taşırılarak aralarına moloz taş doldurulmuştur. Yaklaşık 0.22 m. kalınlığında olan ahşap hatıllar, ortalama 0.55 m. aralıklarla yerleştirilerek istenilen yükseklikte gövde oluşturulmuştur. Gövdenin sağlamlığını arttırmak için üste doğru gövde genişliği

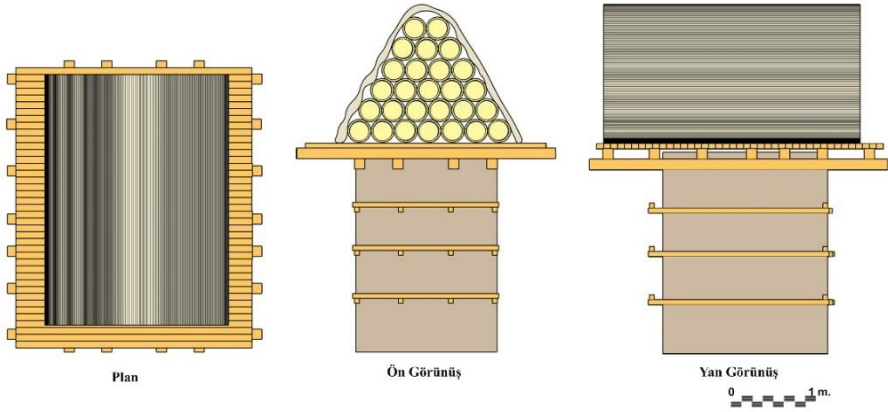
azaltılmıştır. Yaklaşık kare formlu olan gövdede, hatıllar arasına moloz taş dolgu yapıldığı için üzerinde herhangi bir açıklık bırakılmamıştır. Dereköy arı evlerinde gövdenin genişliği 2.5x2.5 m., yüksekliği ortalama 6.20 m. iken, Arslantaş arı evlerinde ortalama gövde genişliği 2.20x2.20 m. yüksekliği ise 4.5 m.'dir. Gövde yükseklikleri arazi eğimine uyumlu olarak ön ve arka cephelerde değişiklik göstermektedir. Alanya arı evlerinde kullanıldığı görülen ikinci yapım tekniğinde ise ana gövde moloz taş, ahşap hatıl ve dikme kullanılarak yapılmıştır. Hatıl ve dikmeler birbirleri ile köşelerde çivi ile birleştirilerek gövdenin sağlamlığı artırılmıştır. Hatıl ve dikmelerin içi harçsız moloz taş ile doldurulmuştur. Hatılların arası taş dolgu olduğu için gövde üzerinde bir açıklık bırakılmamıştır. Alanya örneklerinde gövde genişliği ortalama 1.90x1.58m. ve yüksekliği 2.70 m.'dir. Konya örneklerine benzer şekilde arazinin eğimi nedeniyle ön ve arka cephelerde gövde yüksekliği değişkenlik göstermektedir.

Ana gövde oluştuktan sonra kara kovanları dizmek için oluşturulan ve gövdeye çatılan ahşap platform incelenen arı evlerinin hepsinde benzer şekilde inşa edilmiştir. Buna göre, ahşap platform gövde üzerine inşa edilirken belli sayıda ana kirişler yerleştirilmekte, bu kirişlerin üzerine "düver" adı verilen daha uzun ahşap kirişler yerleştirilmektedir (Ceylan 2012:161). Düverler ana gövdeden, gövdenin ölçülerine ve eldeki kovan sayısına göre çıkıntı yaparak geniş bir saçak oluşturmaktadır. Genellikle gövdenin dört tarafından 1.50-1.60 m. arasında değişen ölçülerde çıkmalarla saçak oluşturan bu ahşap platformlarla kovanların konulacağı ve yabani hayvanların tırmanamayacağı genişlikte uygun mekânlar elde edilmektedir. Düverlerin üzerine "drava" adı verilen¹² ve düverden daha ince olan ahşap döşeme kirişleri ters yönde ve benzer şekilde saçak oluşturacak şekilde dizilmektedir. Duvarların üzerine yerleştirilen ahşap taban döşemesi de dravaların tersi yönünde ve bitişik olarak yerleştirilerek kara kovanların konulduğu platform elde edilmektedir. Kara kovanların dizildiği ahşap platforma dışarıdan ayrı bir çatki merdivenle ulaşılmaktadır. Hem yapı elemanlarının yöresel olarak aldığı isim, hem de benzer inşa teknikleri ortak bir yapı kültürünün parçası olduklarını göstermektedir.

Ahşap platformların üzeri, kara kovanları iklim koşullarından korumak amacıyla yapılan bir üst örtü ile kaplanmaktadır. Dereköy ve Alanya arı evlerinde ahşap platform üzerine üst üste gelecek şekilde sıralanan kovanların araları ve üzerleri ağaç kabuğu veya saman karışımı çamur ile sıvanmış ve ağaç kabuğu ile kaplanarak dış etkenlere karşı koruma sağlanmıştır. Bu kaplama örtünün şekli kovanların diziliş şekli ile aynıdır. Platformun büyüklüğüne bağlı olarak platformdan yaklaşık 2 m. yüksekliğe kadar bir örtü oluşturulmaktadır (Resimler 4-8-9-10-11).

Resim 4. Bozkır, Dereköy Arı Evleri (fotoğraf, N. Erkovan)

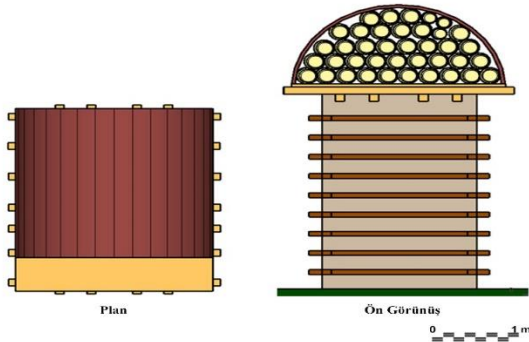

Resim 5. Bozkır, Dereköy Arı Evleri (çizim, N. Erkovan)

Arslantaş arı evlerinde kullanılan örtü tekniği farklıdır. Bu örneklerde kovanlar dizildikten sonra üzerleri tonoz çatı şekli verilen sac bir kabuk ile örtülmüştür. Üst örtü platformun büyüklüğüne bağlı olarak ortalama 1.75 m. yüksekliğinde yapılmaktadır. Bu, her yıl kabukların değiştirilmesi ve bakım yapılması gereken ağaç kabuğu üst örtülere göre daha kolay, daha uzun kullanım ömürlü ve ekonomik bir yöntemdir. Her iki yöntemde kovanların arkası ve önü sıvanarak yalıtım sağlanmış, yalnızca arıların giriş çıkışını sağlayan “işlengeç” kısmı açık bırakılmıştır; kalan kısım ahşap parçaları ile kapatılmıştır (Resimler 6-7-10-11).

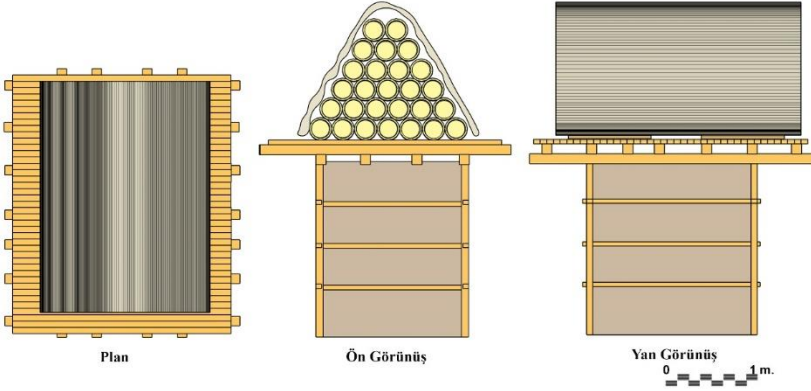
Resim 6. Bozkır, Arslantaş Arı Evleri (fotoğraf, N. Erkovan)

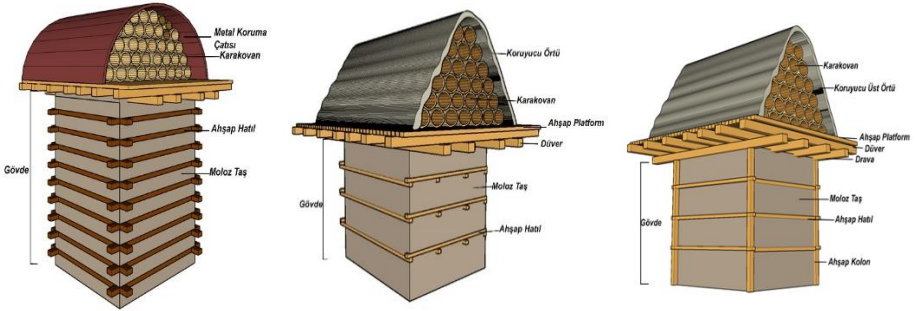
Resim 7. Bozkır, Arslantaş Arı Evleri (çizim, N. Erkovan)

Resim 8. Alanya Arı Evleri (fotoğraf, N. Erkovan)

Resim 9. Alanya Arı Evleri (çizim, N. Erkovan)

Resim 10. Konya Bozkır, Dereköy, Arslantaş ve Alanya Arı Evleri (çizim, N. Erkovan)

YER	KONUM	ÖRNEK	ADET	BOYUT	MALZEME	YAPIM TEKNİĞİ
KONYA	Bozkır Dereköy Ma.h. Dikilitaş Yaylası Bespinar Mevkii		2	En: 2.50 m.	Moloz Taş ve Ahşap	Ahşap hatlılı yığma moloz taş gövde üzerine ahşap platform çatkı
				Boy: 2.50 m.		
				Yük: 6.20 m.		

YER	KONUM	ÖRNEK	ADET	BOYUT	MALZEME	YAPIM TEKNİĞİ
KONYA	Bozkır Arslantaş Köyü Arslantaş Yaylası		7	En: 2.20 m.	Moloz Taş ve Ahşap	Ahşap hatılı yağma moloz taş gövde üzerine ahşap platform çatkı
				Boy: 2.20 m		
				Yük: 4.50 m		
YER	KONUM	ÖRNEK	ADET	BOYUT	MALZEME	YAPIM TEKNİĞİ
ALANYA	Karapınar Mah. Söğüt mevkii		2	En: 1.90 m.	Moloz Taş ve Ahşap	Ahşap hatılı yağma moloz taş gövde üzerine ahşap platform çatkı
				Boy: 1.58 m		
				Yük: 2.70 m		

Resim 11. Konya Bozkır, Dereköy, Arslantaş ve Alanya Arı Evleri

2.2. Moloz Taş Gövde Üzerinde Açıklık Olan Arı Evleri

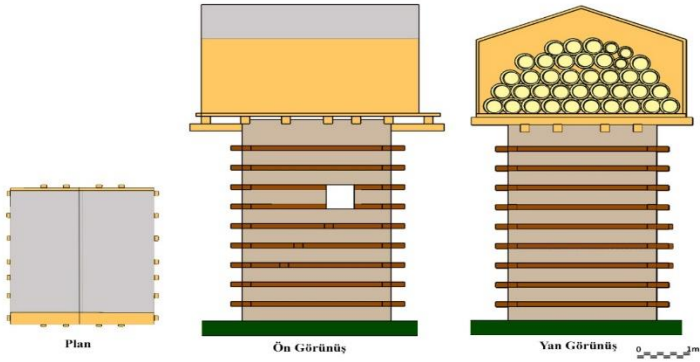
Bu tipte inşa edilmiş 10 adet arı evi Konya Bolay Mevkii'nde tespit edilmiş ancak sahiplerinin bilgilerine ulaşılamamıştır. Evlerin gövdeleri moloz taş ve ahşap hatıldan oluşmaktadır. Moloz taşlar arasında harç kullanılmamıştır. Yapı gövdesinin sağlamlığını arttırmak için üste doğru gövdenin genişliği azaltılmıştır. Genellikle ardıç ve meşe ağacı kullanılan kalın hatıllar köşelerde dışarıya taşırılmıştır. Moloz taş dolgu tekniği ile gövde belli bir yüksekliğe kadar inşa edilmiş devamında gövdede ortalama 0.50x0.50 m. ölçülerinde ahşap bir kapı bırakılmış ve gövdenin içinde bir insanın sürünerek girip ahşap platforma ulaşabileceği büyüklükte, yaklaşık 1.00x1.00 m., bir mekân oluşturulmuştur. Bu mekânın zeminden yüksekliği gövde yüksekliğine bağlı olarak değişkendir. Gövde yüksekliği 6.00 m. olan arı evlerinde gövdenin dördüncü metresinde oluşturulurken, gövde yüksekliği 2.50 m. olan arı evlerinde yaklaşık birinci metrede yapılmıştır. Geçiş mekânı olarak adlandırabileceğimiz mekândan ahşap platforma ulaşabilmek için taş basamak veya ahşap çatkı merdiven kullanılmıştır. Geçiş mekânına dışarıdan ulaşabilmek için moloz taş gövde üzerinden "puştivan" olarak adlandırılan yatay hatılları desteklemek için kullanılan dikey hatıllar merdiven şeklinde dışarıya belirli aralıklarla taşırılmıştır. Ana gövde üzerine ahşap platform inşa edilirken gövde genişliğine göre sayıları değişkenlik gösteren ana kirişler yerleştirilmiş üzerlerine daha uzun ahşap kirişler yerleştirilmiştir. Bu ana kirişler gövde genişliği ile orantılı şekilde genişçe bir saçak oluşturmak için çıkıntı yapacak uzunlukta kullanılmıştır. Bu ana kirişlerin üzerine daha ince ahşap döşeme kirişleri ters yönde dizilmiştir. En üstte yer alan ahşap taban döşemesi de son kirişlerin tersi yönünde, bitişik olarak yerleştirilerek hem kara kovanların konulabileceği yüksekte bir zemin hem de yırtıcı hayvanların platforma tırmanarak ulaşmasını engelleyecek genişlikte bir saçak elde edilmiştir (Resimler 12-13).

Gövdesinde açıklık olan bu arı evlerinde kovanları korumak için inşa edilen üst örtü diğer örneklerden tamamen farklı inşa edilmiştir. Kovanlar ahşap platform üzerine üst üste gelecek şekilde sıralandıktan sonra araları saman ve gübre karışımı çamurla sıvanmış ve ardıç kabuğu serilerek yalıtım sağlanmıştır. Platform sınırlarında kalmak üzere arka ve yan cepheler ahşap çatkı duvarlarla yükseltilmiş, bu duvarlar beşik çatı formunda kapatılarak üç cephesi kapalı ön cephesi açık bir mekân oluşturulmuştur. Yan duvarlar ortalama 1.5 m. yükseltilirken, mahya yüksekliği ahşap platformdan itibaren 2 ile 2.5 m. arasında değişen ölçülerde inşa edilmiştir. Çatının bu formu hem daha fazla

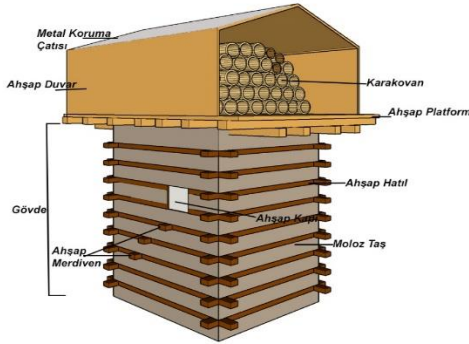
kovanı platforma sığdırabilmek için uygundur hem de iklim koşullarına daha dayanıklıdır (Resimler 13-14).

Resim 12. Konya, Bölge Arı Evleri (fotoğraf, N. Erkovan)

Resim 13. Konya, Bölge Arı Evleri (çizim, N. Erkovan)

YER	KONUM	ÖRNEK	ADET	BOYUT	MALZEME	YAPIM TEKNİĞİ
KONYA	Taşkent Bölge Mevkii		10	En: 2.00 m.	Moloz Taş ve Ahşap	Ahşap hatlı yağma moloz taş gövde üzerine ahşap platform çatki
				Boy: 2.50 m.		
				Yük: 5.50 m.		

Resim 14. Konya, Bölge Arı Evleri

3. Gövdesiz, Çevre Duvarlı Arı Evleri

Günümüzde balcılık yapılan birçok yerde yabani hayvan neslinin tükenmiş olması nedeniyle moloz taş gövdeli arı evlerine duyulan ihtiyaç ortadan kalkmış ve balcılık gövdesiz ve çevre duvarlı arı evleri ile yapılmaya devam etmiştir¹³. Konya İli Bozkır İlçesi Arslantaş Köyü'nde tespit edilen arı evleri bu tür yapılar olup yeni bir arı evi tipi tanımlamaktadır. Bu arı evleri için özellikle biraz eğimli arazilerde kuru duvar tekniği ile moloz taşlardan bir çevre duvarı ve içinde dolgu bir platform inşa edilerek eğim düzeltilmekte ve kovanlar elde edilen düz platform üzerine dizilmektedir. Kovanların araları ve üzerleri yalıtım amaçlı olarak inek gübresi ve saman karışımı bir çamurla sıvanmaktadır. Üst üste dizilen ve tonoz çatı görünümünde olan bu kovanların üzeri ise sac levhadan bir örtü ile kapatılarak iklime karşı korunaklı hale getirilmektedir (Resim 15).

Resim 15. Konya Bozkır, Aslantaş Köyü, Çevre Duvarlı Arı Evleri (fotoğraflar, N. Erkovan)

Değerlendirme

Konya ve Alanya kırsalında yapılan araştırmalar sonucunda mevcut bir ağacı gövde olarak kullanarak çatılan ve yerden yükseltelen platformların üzerine kovanların dizilmesiyle oluşan arı evleri, moloz taş ve ahşap kullanılarak inşa edilen ve baza görevi gören bağımsız bir gövde üzerine çatılan ve yerden yükseltelen platformların üzerine kovanların dizilmesiyle oluşan arı evleri ve kovan istiflerinin altına toprak dolgu platform ve etrafına çevre duvarı yapılarak oluşturulan arı evleri olmak üzere yapım yöntemi açısından farklılaşan üç tip arı evi belgelenmiştir. Taş ve ahşap malzemenin ağırlıklı olarak kullanıldığı bu yapılarda, yakın geçmişe kadar, kovanları korumak için ağaç kabukları ile yalıtım yapılmış olduğu bilinse de günümüzde kullanılan veya inşa edilen örneklerin pek çoğunda, her yıl kabukların değiştirilmesi ve bakım yapılması gereken ağaç kabuğu üst örtülere göre daha kolay, pratik ve uzun ömürlü olan sac çatı örtüsü kullanıldığı görülmüştür.

Araştırmada birinci tip olarak adlandırılan “Ağaç Üzeri Ahşap Platformlu Arı Evleri”nde mevcut ağaçların gövdeleri kovanları yükseltmek için kullanılmış, gövdeye platformlar çakılarak geniş bir zemin elde edilmiş ve kovanlar bu platform üzerine dizilmiştir. Tespit yapılan bölgelerde kış ayları soğuk geçtiği için kovanların üzeri ardıc kabuğu ile kaplanarak iklimsel etkilerden korunmaları sağlanmıştır.

Kovanı yüksekte tutmak için mevcut ağaç gövdelerinin kullanıldığı örnekler pek çok başka coğrafyada da, örneğin, Afrika’da görülmektedir. Bu örneklerde kütüklerin oyulması ile oluşturulmuş ve Türkiye’de kara kovan olarak adlandırılan kovanlar ağaca asılmakta veya ağacın çatal oluşturan uygun kısımlarına sıkıştırılmaktadır; kütük kovanlar dışında palmiye parçaları ile bağlanmış bambu kovanlar ve dokunmuş bitki saplarından yapılan kovanlar da kullanılmaktadır; (Crane 1999: Fig. 28.4b-32.4a). Tropikal bir bölge olan Afrika’da bitkilerden imal edilen bu tür kovanlar çok daha rahat kullanılmaktadır. Afrika’dan tamamen farklı bir iklime sahip Almanya’da ve Polonya’da da ağaç dallarına kovan yerleştirilerek arıcılık yapılmaktadır (Crane 1999: 322-323). Polonya’da bulunan örneklerde kovanlar ağaçlara, diğer örneklerin aksine, dik olarak yerleştirilmiştir (Crane 1999: 226). Uzun ve soğuk geçen kış aylarında bitki veya samanla dış kısımları sarılarak kovanların korunması sağlanmıştır.

Araştırmadaki ikinci tip arı evini temsil eden ve “Moloz Taş Gövdeli ve Ahşap Platformlu Arı Evleri” olarak tanımlanan bağımsız gövdeli arı evleri Antalya’nın doğusunda kalan Gazipaşa’da ve batısında bulunan Elmalı ve Korkuteli’nde de görülmektedir. Bu türdeki arı evlerinin gövdeleri moloz taş ve ahşap kullanılarak yapılmaktadır. Gazipaşa örneklerinin bir tanesinde dışarıda ahşap bir çerçeve oluşturularak içerisi harçsız moloz taş doldurulmuş bir gövde oluşturulmuş, üzerine ahşap platform çatılmış, kovanlar üst üste dizilmiş, araları ve üzerleri ardıc kabuğu ile kapatılmıştır. Diğer Gazipaşa örneğinde iki ayrı ahşap hatıllı moloz taş duvar ayak yapılarak üstte platform oluşturulmuş ve kovanlar diğer örnekle aynı teknikle dizilerek yalıtım sağlanmıştır (Erkovan 2018). Gazipaşa örneklerinde gövde üzerinde herhangi bir açıklık bırakılmamıştır. Kovanların dizildiği platforma dışarıdan ahşap çatki bir merdivenle ulaşılmaktadır (Resim 16). Gövdenin yapım tekniği farklılık gösterse de bu örnekler, yazının konusunu oluşturan araştırmamızın “Moloz Taş Gövdesi Üzerinde Açıklık Olmayan Arı Evleri” grubundaki örneklere dâhil edilebilir. Araştırma bölgesinde bulunan arı evlerinden Alanya ve Konya Dereköy örnekleri gövde ve koruma örtüsü bakımından birbirlerine benzerlik gösterirken Konya Arslantaş’taki örnekler gövde bakımından benzerlik göstermesine karşın, koruyucu üst örtü bakımından farklılaşmaktadır (Resim 16). Arslantaş örneklerinde kovanların tonoz çatı formu oluşturacak şekilde dizilmesi ve üzerlerinin sac bir örtü ile kapatılması ayırt edici bir özelliktir.

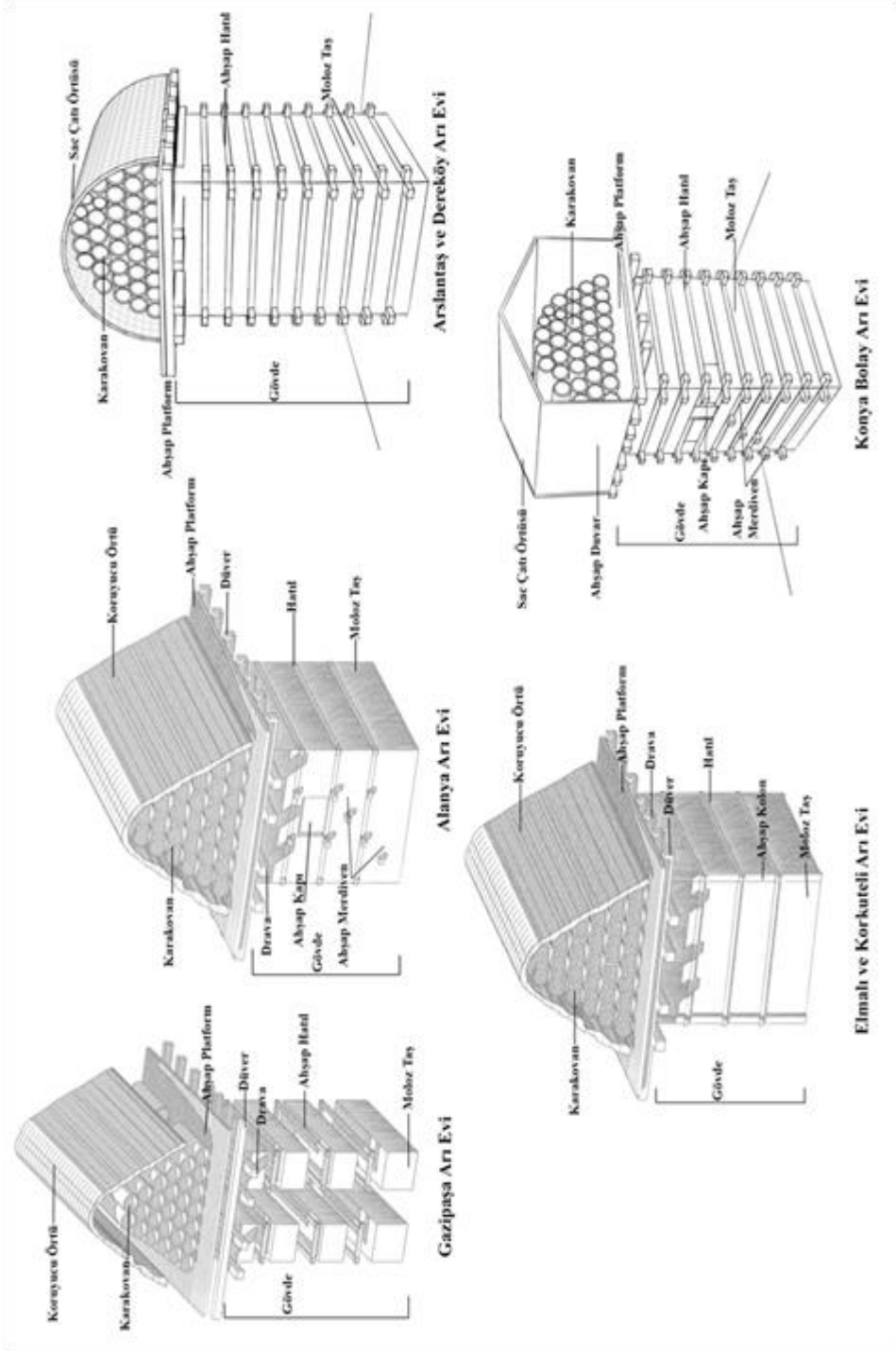
Korkuteli ve Elmalı örneklerinde ahşap hatıllı yığma moloz taş gövde üzerine belirli bir yükseklikte açıklık bırakılarak buradan üst platforma geçiş yapılması sağlanmıştır. Bu örnekler bu çalışmada tanımlanan “Moloz Taş Gövdesi Üzerinde Açıklık Olan Arı Evleri” grubuna dâhil edilebilir; ancak bu çalışmada tespit edilen örneklerden üst platformda kovanların diziliş ve üst örtü niteliği ile ayrılmaktadır (Resim 12). Elmalı ve Korkuteli örneklerinde kovanlar üst üste dizilerek “semerdam”¹⁴ formu bir çatı oluşturulmuş, çatının üzeri ağaç kabukları ile kaplanmıştır. Kovanların yalıtımı ise çamur ve samandan oluşan bir sıva karışımıyla yapılmıştır. Konya Bolay örneklerinde ise gövde yapım tekniği Elmalı ve Korkuteli örnekleri ile aynı olup üst yapı tamamen farklıdır.

Hem Gazipaşa, Elmalı ve Korkuteli hem de burada ele alınan Konya ve Alanya örneklerinde ahşap platformlarla bir mekân oluşturulmuş, bu mekânın üç tarafı ahşap çatki duvarlarla yükseltılarak ön kısım açık bırakılmıştır. Bu duvarların üstü beşik bir çatı

konstrüksiyonu ile kapatılarak kovanların dizilmesi için yarı kapalı bir mekân oluşturulmuştur. Kovanların araları inek gübresi, saman ve çamurdan oluşan bir karışımla sıvanarak yalıtımı sağlanmıştır.

Üçüncü bir tip olarak belirlenen çevre duvarlı ve taş platformlu arı evlerinin benzer örnekleri Patara’da tespit edilmiştir (Bulut 2015). Antalya Patara Hurmaköy ve Muarö-nü Mevkii’nde tespit edilen ve yörede “arılık” olarak tanımlanan yapılar bu çalışmada arı evi olarak tanımlanan örneklerde olduğu gibi yüksek çevre duvarlıdır ve içleri kademelidir (Bulut 2015: 107-108). Bunların dışında Gazipaşa’da Çamlıca Köyü Akarca Mevkii’nde daha önce tespit edilen bir arı evi için yüksek bir kaya gövde olarak kullanılmış ve üzeri moloz taş duvar ile yükseltilerek kovanların dizileceği düz bir zemin elde edilmiştir. Bu çalışmada tespit edilen Konya Arslantaş çevre duvarlı arı evinin çevresi de moloz taş ile çevrelenmiş, düzeltilen ve taş platform haline getirilen alan üzerine kovanlar tonoz form oluşturacak şekilde üst üste dizilmiş ve sac çatı örtüsü ile kaplanmıştır. Yalıtım için kovan araları inek gübresi ve samanla karıştırılmış bir çamurla sıvanmıştır. Bu şekilde inşa edilmiş arı evlerinin örneklerine Romanya, İspanya ve Fransa gibi ülkelerde de rastlanmaktadır. Romanya’daki bir örnekte arı evinin etrafı sazlık ve çalı ile örülmüş bir çit ile çevrelenmiş, 1.5 m. genişliğinde bir alanın üzeri sırkalarla desteklenen bulunan arı evlerinin etrafı, kovanları özellikle aylara karşı korumak için taş duvar ile çevrilmiştir. Bu evlerin içerisi teraslanmış, kovanlar bu teraslara yerleştirilmiş ve terasların etrafı yüksek bir duvarla çevrelenmiştir (Crane 1999: 324-325).

İklim, bitki örtüsü, topoğrafya, yapı malzemelerinin ulaşılabilirliği, ihtiyaç gibi etkenler ortak ölçütler olsa da yapım teknikleri ve biçimsel özellikler kırsal mimari öğelerin farklılaşmasına neden olmaktadır. Toros Dağı etekleri boyunca birbirine yakın sayılan yerleşim yerlerinde incelenen örneklerin ortak noktası, taş ve ahşabın farklı kombinasyonlarla ve ihtiyaca bağlı olarak, kimi zaman gövdede kimi zaman da üst yapıda farklılar göstererek kullanılmasıdır. Bu anlamda inşa tekniği ve malzeme kullanım detayı farklılaşsa da yapı tipolojisi temelde üç öğeden oluşmaktadır: gövde, platform ve üst örtü. Sonuç olarak “bal” elde etmeye yönelik yapılar kurgulanarak benzer yapı yapma kültürü içerisinde farklı yapım teknikleri kullanılarak aynı amaca hizmet eden yapılar üretilmiştir. Bu da aynı ürünü elde etmeye çalışan benzer veya farklı coğrafyalarda yaşayan yerel halk arasındaki geleneklerin, yapı yapma kültürünün ve benzer ihtiyaçlar karşısında model olarak benzer olsa da ayrıntıda farklılaşan yapılara dönüşümün örneklerini göstermektedir.

Resim 16. Toroslardaki Arı Evleri Tipolojisi (çizim, N. Erkovan)

Sonuç

Bulunduğu coğrafyaya, kullanıcının isteğine ve geleneklere bağlı olarak üretilen, yeri geldiğinde kullanıcının da yapımında usta ile birlikte çalıştığı yapılar olan kırsal yapılar, yaşama, doğaya ve çevre koşullarına uyumlu inşa edilirler. Arıların doğada uygun buldukları kaya oyuntularına veya ağaç kovuklarına doğal olarak yaptıkları balın tadının ve besin değerinin keşfi, işlenerek ekonomik olarak kullanılabilirliği ile birlikte kontrollü bir şekilde üretilmesi ihtiyacı kırsal yaşam içerisinde, birtakım mekânsal ve yapısal düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bunun için coğrafyaya uygun, bağlam içindeki malzemeler kullanılarak çözümler geliştirilmiştir. Örneğin Bursa'da, bahçe duvarları veya evlerin duvarlarında kovanların sığacağı genişlikte nişler oluşturularak kovanlar bu nişler içerisine yerleştirilmiştir. Artvin'in coğrafyası gereği sahip olduğu derin vadiler ve sarp kayalıklar nedeniyle ve ahşabın kolay temin edilebilmesiyle yüksek kayalar üzerine, içinde kovanların dizilebileceği beşik çatılı ahşap mekânlar oluşturulmuştur. Kapadokya bölgesinde ahşap malzemenin az oluşu ama volkanik kayaların kolaylıkla işlenebilmesi, kovanların kayaya oyulan boşluklara dizilmesine olanak vermiştir. Akdeniz havzası boyunca ise ahşap ve taş malzemenin kolay elde edilebilir olması ile kimi zaman ağaç gövdeleri üzerine ahşap platformlar yapılarak kovanlar dizilmesiyle, kimi zaman da ahşap ve taş malzeme ile yığma bir gövde inşa edilerek yapılan platformlar üzerine kovanların dizilmesiyle bal üretimi yapılmıştır.

Akdeniz Havzasının batısında bulunan arı evlerinde gövde ahşap hatıllı yığma taş olarak inşa edilmiş ve üzerindeki platforma çıkabilmek için yerden belli bir yükseklikte küçük açıklıklar bırakılmıştır. Baza görevi gören gövde üzerine, gövdeden çıkıntı yapan, oldukça geniş bir saçak oluşturan ahşap bir platform inşa edilmiş ve kovanlar bu platforma dizilerek üzeri çevredeki ağaç kabukları ile kapatılıp araları hayvan gübresi karışımı bir çamurla sıvanmıştır. Gövde üzerindeki açıklığa, bazı arı evlerinde dikey hatlılar dışarıya taşırılarak ya da dışarıdan çatki bir merdivenle ulaşım sağlanmıştır. Akdeniz Havzasının doğusunda benzer şekilde ahşap hatıllı yığma taş bir gövde üzerine ahşap platform inşa edilerek kovanlar dizilmiş ve üzeri kapatılmıştır. Burada farklılaşan gövde yapılanmasıdır. Bu örneklerde tamamen taş dolgu biçiminde inşa edilmiş ahşap hatlılarla birlikte ahşap bir çerçeve oluşturulmuş ve içi moloz taşla doldurulmuştur. Bu nedenle gövde üzerinde platforma ulaşımı sağlayacak bir açıklık bulunmamaktadır. Kovanların dizildiği ahşap platforma ahşap çatki bir merdivenle dışarıdan ulaşmaktadır. Ayrıca tespit edilen bir örnekte gövdenin ayrı iki dikdörtgen ayak formunda, ahşap hatıllı yığma taş tekniği ile yapıldığı ve ahşap platforma dışarıdan ahşap çatki bir merdivenle ulaşıldığı tespit edilmiştir. Akdeniz Havzasının kuzeyinde ise gövde yapılanması olarak hem doğu hem de batıdaki yapım tekniklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Öte yandan, gövde üzerine çatılan ahşap platform tekniği ile yapılan arı evlerinde kovanların üst örtüleri farklılaşabilmektedir. Bu anlamda daha az bakım gerektiren bir yöntem kovanların üzerinin tonoz formu verilen sac levha ile örtülmesidir. Diğer bir yöntem ise ahşap platformun üç yanının ahşap çatki duvar ile yükseltilerek üzerinin beşik çatı formunda sac bir örtü ile kapatılmasıdır; böylece oluşturulan mekâna daha fazla kovan konulması sağlanabilmektedir. Akdeniz Havzasında ayrıca, her üç bölgede de bir çevre duvarı inşa edilerek oluşturulan platform üzerine kovanların dizilmesiyle bal üretimi yapıldığı da tespit edilmiştir. Bu örneklerde, kovanların konulacağı alan eğimli ise teraslama yapılarak düz bir alan oluşturulduğu, bu alanın bir çevre duvarı ile çevrelendiği, kovanlar dizildikten sonra üzerlerinin ağaç kabukları veya sac bir örtü ile kapatıldığı ve kovan aralarının hayvan gübresi karışımı bir çamurla sıvandığı izlenmiştir.

İncelenen örneklerin her ne kadar hepsi Akdeniz havzası içinde bulunsa ve yapı malzemesi olarak ahşap ve taş kullanılmış olsa da buldukları yörenin ve yerel kültürün yapım yöntemleri kullanıldığı için yapıların gövdelerinde ve/veya üst örtülerinde farklılaştıkları görülmektedir. Eldeki malzeme ve geçmişten gelen yapı yapma kültürünün gelenekleri, farklılaşan gövde ve üst örtüde görülmektedir. Bu farklılık Akdeniz’de aynı malzemenin birçok farklı teknikte aynı amaç için nasıl kullanılabileceğini de örnekler. Bu anlamda arı evi, bir ihtiyacın, yerel malzemelerle, yapı sahibinin ekonomik olanaklarıyla gelenek ve kültürle birleşerek diğer kırsal yapılarda olduğu gibi mimariye dönüşmüş halidir.

Buldukları yerleşimin karakteristik yapı yapma yöntemleri ve malzemeleri hakkında bilgi veren, yerel halk mimarisi içerisinde özgün formları ile farklı bir yere sahip olan arı evlerinin bir kısmında hala geleneksel yöntemlerle bal üretimi devam etmektedir. Yapının inşasından başlayan kültür ve geleneklerdeki yardımlaşma olgusu kovanların arı evlerine taşınmasına, arı evinin kış aylarına hazırlanmasına ve bal hasadına kadar devam eden yıllık bir ritüele dönüşmektedir. Kırsal mimarinin özünde yer alan bu birliktelik, toplanma, sosyalleşme, yardımlaşma kültürünün birer ögesi olan bu yapılar, toplumun gelenek ve kültürlerini hatırlatması bakımından önemlidir. Bu anlamda, arı evlerine kırsal bir yapı tipolojisi olarak yaklaşılarak koruma ve belgeleme çalışmaları yapılması, yerel bağlamlarda gelenek, görenek ve kırsal yapı yapma kültürü hafızasının yaşatılması ve aktarılması adına önemli bir araştırma alanı tanımlanmaktadır.

NOTLAR

1. Yöre halkı ve kovan sahipleri ile yapılan sözlü mülakatlarda bazı kovan sahipleri kovanlarını her yıl Nisan ayında yaylaya çıkararak arı evlerine dizdikleri aktarmıştır. Gazipaşa Akarca mevkiinden Mehmet Ali Şirin ile yapılan mülakatta, Mayıs ayı sonunda 30-35 kadar karakovanı çıkardıkları arı evinden (Şirin mülakatta arı evinden yörede kullanılan ismiyle, “seren” olarak bahsetmiştir) balları ve kovanları Eylül ayı sonunda indirdikleri bilgisi alınmıştır. Arı evinin sahibi develerle getirdikleri karakovanları merdiven yardımıyla platforma çıkararak dizdiklerini söylemiştir. Kovanları kontrole geldiklerinde kaya üzerinde ayların pençe izlerine rastladıklarından bahsetmiştir (K.K.1). Konya Arslantaş yaylasından Mehmet Ali Arslan da halen kullandıkları arı evinden, görüşme yapılan 2017 yılının 15 Kasım’ında bal hasadı yapacaklarını söylemiştir (K.K.5). Bazı kovan sahipleri de (K.K.2 ve K.K.8) çamur, ağaç dalı ve yapraklardan yaptıkları siva ile ısı yalıtımı sağladıklarını ve bal hasadı sırasında kovan içerisinde arıların kışı geçirebileceği miktarda bal bırakarak Nisan ayında bakım yapmak için arı evlerine geldiklerinden bahsetmişlerdir.
2. Saha çalışmaları sürecinde arı evleri ve kovan sahipleri ile yapılan mülakatlarda benzer yardımlaşmaların devam ettiği belirtilmiştir (K.K. 1 ve K.K.2). Konya Arslantaş Mevkiinden Veysel Güzel ile yapılan mülakatta tüm hisım ve akrabaların birleşip taşları çevirerek hızlıca arı evini inşa ettiklerini belirtmiştir. (Güzel, mülakatta arı evinden yörede kullanılan ismiyle, “hanay” olarak bahsetmiştir) (K.K. 9). Günümüzde dahi süregelen bu sosyal birliktelik, sürdürülmesi ve yeni nesillere aktarılması gereken kırsal yaşam kültürünün önemli bir ritüelidir.
3. Bal, doğada enerji yoğunluğu en fazla olan besindir. Varlığı insanlığın varlığından daha eskiye dayandırılan arıların ilk öncülleri yaklaşık 80 milyon yıl öncesinden kehrbar içerisinde bulunan arı fosilleridir. Bal, yiyecek ve tatlandırıcı olmanın yanı sıra, Asya’da ilaç olarak, Afrika’da ise fermente edilerek alkollü içecek olarak kullanılmıştır. Amerika’nın ılıman bölgelerinde de iğnesiz arılardan elde edilen bal, besin, ilaç ve alkollü içecek olarak kullanılmıştır. Yapılan araştırmalara göre bal, aynı zamanda pek çok eski kültürde kutsal sayılmış, tanrı ve ruhlarla sunulmuştur (Crane, 1999: 502).
4. Kovan ögesi geliştirilmeden önce arılar yuvalarını buldukları boşluk, kaya oyuntuları veya ağaç kovuklarına fraktal bir geometri ile oluşturmuşlardır (Crane, 1999). Balın kontrollü olarak elde edilmeye başlanması ile geometrik şekillerden oluşan kovanlar yapılmaya ve kullanılmaya başlanmıştır. Kovanların şekli ile birlikte kullanılan malzeme de coğrafya bazında değişmektedir; örneğin pek çok örnekte ahşap kullanılsa da ağaç türü çeşitlenmektedir. Günümüzde yapılan kovanlarda çoğunlukla arı, sedir, çam ve meşe ağacı kullanılmaktadır. Ahşap malzemenin yanı sıra sepetten örülerek üzeri çamurla sıvanan kovanlar ve seramik olarak üretilen kovanlar da bulunmaktadır.
5. Daha ayrıntılı tanımlama için bkz. Ceylan 2012: 151-168.
6. Krickl 1892; Kjeldsen-Zahle 1975, Rudofsky 1977; Harrison-Young 2001; Günay 2008; Tanal 2010; Tanal 2011; Ceylan 2012; Uysal-Arat 2012; Uysal-Arat 2014; Bulut 2015; Bulut 2016b.

7. Halk arasında Pazarboğazi denildiği, Dereköy eski muhtarı Mustafa Deniz ile yapılan sözlü mülakatlarda öğrenilmiştir (K.K.8)
8. Transhüman yaşam kültürü, yerleşik toplulukların yaylacılık temelinde sürdürdüğü göçebe hayvancılığın bir şeklidir (Emiroğlu 1977: 12; Kavas 2016:368). Yarı yaylacılık olarak da tanımlanabilir. Yarı yaylacılıkta sürü sahipleri belli konutlarda kalırlar ve sürüler çoban nezaretinde meralarda otlatılır (Emiroğlu 1977: 21).
9. Halk arasında “Kuş Yuvası” denilmektedir.
10. Köyün kuzeyinden geçen bu ırmağın bir koluna halk arasında Kara Mugar denildiği için köyün adını Karapınar olduğu anlatılmaktadır (Önal 2019: 66).
11. Konya Arslantaş köyünde yapılan mülakatlarda arı evlerinin sahipleri belirtilmiştir. Sırasıyla isimleri: Mehmet Ali Arslan hanayı, Mehmet Balcı hanayı, Mehmet Şahin hanayı, Duran ve Abdullah Ustaoglu hanayı, Ahmet Ustaoglu (bu hanayın üstünde yapım tarihi olarak 1963 tarihi yer almaktadır) hanayıdır. Bu hanaylardan Duran Ustaoglu'na ait hanayın, aileden kalan bir yapı olduğu ve bu yapıyı ayakta tutmak amacıyla onarıldığı ve platformun betonarmeye dönüştürüldüğü bilgisi alınmıştır (K.K.6, K.K.7).
12. Köyde yapılan mülakatlarda köyün eski muhtarı Mustafa Deniz bu bilgiyi aktarmıştır (K.K.8).
13. Taş ve ahşaptan oluşan gövde üzerine yerleştirilen kovanların oluşturduğu ve yöresel adları ile seren, hanay veya petekhanı gibi isimlerle tanımlanan bu tipteki yapılar bu tanıma uymamaktadır. Bulut (2015) bu tipte arı evlerini “arılık” olarak tanımlamıştır. Arslantaş Yaylasından arı evi sahibi Mehmet Ali Arslan artık yabancı hayvanların kalmaması nedeniyle kendi arı evinin yüksekliğini azalttığını, komşularının ise bu şekilde gövdesiz ve bir koruma duvarı ile arı evlerini oluşturduğunu aktarmıştır (K.K.5).
14. Semerdam veya Semer Çatı için: Beşik Çatı, (Hasol 1995: 400).

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %55, İkinci Yazar %45.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada kullanılan veriler 2020 yılı öncesine ait olduğundan etik komite onayına gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAK KİŞİLER

- KK.1: Mehmet Ali ŞİRİN, 1947, Hayvancılık, görüşme tarihi ve yeri: 05.08.2017 / Antalya-Gazipaşa
 KK.2: İbrahim BATUN, 1946, Eski Muhtar, görüşme tarihi ve yeri: 08.07.2017 / Antalya-Gazipaşa
 KK.3: Hasan TUFAN, 1967, Çiftçi, görüşme tarihi ve yeri: 05.08.2017 / Antalya-Gazipaşa
 KK.4: Fuat UYSAL, 1960, Emekli, görüşme tarihi ve yeri: 05.08.2017 / Antalya-Gazipaşa
 KK.5: Mehmet Ali ARSLAN, 1955, Emekli, görüşme tarihi ve yeri: 30.06.2018 / Konya-Bozkır
 KK.6: Mehmet Ali GÜZEL, 1982, Hayvancılık, görüşme tarihi ve yeri: 30.06.2018 / Konya-Bozkır
 KK.7: Halim KARAKUŞ, 1947, Hayvancılık, görüşme tarihi ve yeri: 30.06.2018 / Konya-Bozkır
 KK.8: Mustafa DENİZ, 1948, Eski Muhtar, görüşme tarihi ve yeri: 22.04.2018 / Konya-Bozkır
 KK.9: Veysel GÜZEL, 1951, Hayvancılık, görüşme tarihi ve yeri: 30.06.2018 / Konya-Bozkır

KAYNAKÇA

- Aran, Kemal. *Barnaktan Öte Kır Yapıları*. Ankara: Tepe Mimarlık Kültür Merkezi, 2000.
- Bektas, Cengiz. *Halk Yapı Sanatı*. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2001.
- Bulut, Süleyman. "Lıkyia'da Arıcılık/Beekeeping in Lycia". (Der. H. İşkan, E. Dündar) Lukka'dan Lıkyia'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaosun Ülkesi/From Lukka to Lycia The Land of Sarpedon and St. Nicholas, İstanbul, 2016a: 584-593.
- . "Eski Akdeniz'de Arı Ürünleri". (Der. E. Dündar, Ş. Aktaş vd.) Havva İşkan'a Armağan LYKIARK-HISSA Festschrift für Havva İşkan. İstanbul, 2016b: 133-146.
- . "Lykia'da Arıcılık: Seren ve Çevre Duvarlı Arılıklar Işığında Antik Geleneği Arayış". (Der. H. İşkan, F. Işık) Kum'dan Kent'e: Patara Kazılarının 25 Yılı. Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 11-13 Kasım 2013, İstanbul, 2015: 97-132.
- . "Tarih ve Arkeolojide Arıcılık". (Der. N. Çevik, M. Köseoğlu) Çine Arıcılık Müzesi Çalıştay ve Panel Bildirileri. Aydın, 2010: 21-25.
- Bulut, Süleyman. ve Lenger D. Savaş. "Antik Dönemde Arı Ürünlerinin Kullanımı". (Der. E. Akçiçek, B. Yücel) *Arı Ürünleri ve Sağlık (Apiterapi)*. İzmir, 2015: 7-16.
- Ceylan, Salih. "Kırsal Mimarının Örneklerinden Serenlerin Coğrafi Açından İrdelenmesi". *Doğru Coğrafya Dergisi /Eastern Geographical Review*, 17 (2012): 151-168.
- Crane, Eva. *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*. New York, 1999.
- . *The Archaeology of Beekeeping*, Great Britain: Cornell University Press, 1983.

- Crittenden, N. Alyssa. "The Importance of Honey Consumption." *In Human Evolution, Food and Foodways: Explorations in the History and Culture of Human Nourishment*, 19-4 (2011): 257-273, DOI: 10.1080/07409710.2011.630618.
- Davulcu, Mahmut. *Türkiye'de Halk Mimarisi ve Geleneksel Yapı Ustalığı (İnceleme ve Araştırma)*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2021.
- Emiroğlu, Mecdi. Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık, Ankara: A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1977.
- Erkovan Yılmaz, N. "Gazipaşa Arı Serenleri". *TÜBA-KED*, 18 (2018) : 83-100.
- Erkut, Sedat. "Hititler'de Arı ve Bal." *Acta Turcica*, 3-1 (2011): 36-39.
- Günay, Reha. "Ambarlar, Arı Serenleri ve Likya Mezarları". (Der. R. Günay), Elmalı ve Yöresel Mimarlığı, İstanbul: Ege Yayınları 2008, 285-294.
- Gümgüm, Güven. "Ürünlü (Kite)'de Ev Duvarları İçinde ve Bahçe Duvarları İçinde Yer Alan Arılıkların Tespiti için Ön Araştırma Çalışması". *Uludağ Bee Journal*, 15-2 (2015): 80-88.
- Harrison, R. Martin. Mountain and Plain "From The Lycian Coast to the Phrygian Plateau in the Late Roman and Early Byzantine Period. (Ed. Wendy Young). Michigan: University of Michigan Press, 2001.
- Harissis, V. Haralampos. Beekeeping in Prehistoric Greece. (In Hatjina, F; Mavrofridis, G; Jones, R. Eds.) *Beekeeping in the Mediterranean- From Antiquity to the Present*. Nea Moudania, 2018: 18- 39.
- Hasol, Doğan. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: YEM Yayınevi, 1995.
- Hubka Thomas. "Just Folks Designing: Vernacular Designers and the Generation of Form". *JAE*, 32-3 (1979): 27-29.
- Kavas, K. Reha. "Akdeniz Yaylalarında Transhümant Mekan Örüntülerinin Karşılaştırmalı Analizi: Belgeler Işığında Antalya (Türkiye) ve Abruzzo (İtalya)". *Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı Adalya XIX/2016*: 367-395.
- Kjeldsen Kjeld. ve Zahle, Jan. "Lykische Gräber: Ein vorläufiger Bericht". *AA* 90 (1975): 312-350.
- Krickl, Ernst. "Lycian Journal 1892." (Ed. Neziha Başgelen) İstanbul:Suna İnan Kıraç Vakfı Yayınevi, 2005.
- Kritsky, Gene. *The Quest for the Perfect Hive: A History of Innovation in Bee Culture*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Mavrofridis, Georgios. "Urban Beekeeping in Antiquity". *Ethnoentomology*, 2 (2018): 52-61.
- Mazar, Amihai. ve Panitz-Cohen Nava. "It Is the Land of Honey: Beekeeping at Tel Rehov". *Near Eastern Archaeology*, 4 (2007): 202-219.
- Mellaart, James. "Excavations at Çatal Hüyük, 1962: Second Preliminary Report" *Anatolian Studies*, 1963: 43-103. <https://doi.org/10.2307/3642490>.
- Moholy-Nagy Sibly. *Native Genius in Anonymous Architecture*, New York: Horizon Press, 1957.
- Önal Gündüz, Aysun. *Alanya'nın Yer Adları*. Alanya: Alanya Belediyesi Yayınları 14 Alanya Envanteri Serisi 02, 2019.
- Rapoport Amos. *House Form and Culture*, Englewood Cliff N.J.: Prentice Hall 1969.
- . "Human Behavior and Environment: Advances in Theory and Research", Volume 4" (Ed. Irwin Altman; Amos Rapoport, and Joachim F. Wohlwill) New York: SpringerScience+Business Media; Plenum Press, 1980.
- Rotroff, Susan. "The Athenian Agora, Vol. XXXIII. Hellenistic Pottery: The Plain Ware." Princeton, NJ: The American School of Classical Studies at Athens, 2006.
- Rudofsky, Bernard. *The Prodigious Builders*. United States of America, 1977.
- Salih, Bekir. ve diğer. "Ancient Nigella Seeds from Boyalı Höyük in North-central Turkey." *Journal of Ethnopharmacology* 124 (2019): 416-420. <https://doi.org/10.1016/j.jep.2009.05.039>
- Sarıözen, Sema. ve diğer. "Kapadokya'da Arıcılık." *Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi* 6-2 (2009): 143-155.
- Tanal, Öznur. "Ölümden Dirime Antalya'nın Likya Mezar Anıtları Benzeri Arı Kovanları: Serenler". *Gastro Metro* 56 (2010): 325-335.
- . "Ölümden Dirime Serenler". *Antalya Kültür ve Turizm Dergisi* 1.5 (2011): 120-126.
- Uysal, Mehmet. ve Arat Yavuz. "Shelters As Examples of the Vernacular/Traditional Architectural Formations in Ecological Environments: Elmalı Arı Serenleri". *Prostor: A Scholarly Journal of Architecture and Urban Planning* 20/2 -44 (2012): 340-351.
- . "Türk Halk Kültürünün Yerel Mimari Mirası: Arı Serenleri". *Milli Folklor* 102, (Yaz 2014): 154-167.